

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

Researches About The Turks All Around The World

ISSN: 0255-0644

2016 / 225
KASIM - ARALIK
NOVEMBER - DECEMBER

İstanbul - 2016

BİLİMLERİN ORTAK YÖNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Kazım YILDIRIM[1]

Öz

Bilimler kendi sahalarını incelerken, hedef olarak ele aldıkları objelerin içine girmek için takip ettikleri yollarda, birbirlerine çok yaklaşırlar, hatta bu yollar çok defa ortak olan yollardır. Çünkü her bilimin araştırma hedefi olarak ele aldığı şey, kendi sahasındaki olayların bağlı oldukları kaideleri, kanunları ve bunlara yakın olan, kalabilen prensipleri tespit etmektir. Bu her bilimde aynı ciddilik ve titizlikle, aynı kararlılıkla yapılır. Bu bakımdan hiçbir bilim, diğerinden geri kalmaz. Yalnız onların objelerine girmelerinin dereceleri, vardıkları neticeleri ve bunların hayatla olan ilgisi değişebilir. Fakat bilimler objelerine girme yolları (metotları) bakımından birbirine çok yakındırlar.

Anahtar kelimeler: *Bilim, Metot, Ortak Alanlar, Sınıflandırmalar.*

Common Sides Of Sciences

Abstract

Sciences examining their own field, they follow the road to understand objects as targeted, they are very close to each other, even these roads are roads that are common to many times. Because what considers as target of every science research, is connected to base of events in their own field, laws and determine close and permanent principles. This applies in every science in the same earnestness and accuracy, same determination. From this perspective no other science is lagging behind the other. Only their understanding of object, end results and their relations with life can change. But sciences are very close in manner of roads of understanding objects.

Keywords: *Science, Methot, Common Areas, Classifying.*

Giriş

İlim,[2] düşünme metodudur. Gerçeğe ve olgulara dayalı, önyargısız, tutarlı, rasyonel ölçülerde bir anlama, bulma, doğrulamadır. Bir taraftan düşünme ve

[1] Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi.

[2] Makalede bilim ve ilim aynı anlamda kullanılmıştır.

ele aldığı konuları belirli yollarla (bilimsel metotlarla) araştırma sürecidir; bir taraftan da bilimsel araştırma sonucunda ulaşılan bir bilgidir.[3]

Hüseyin Atay, *"Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi"* makalesinde *"İslam düşünürleri, ilim deyince üç manayı anladıklarını veya anlaşılması gerektiğini ifade ederler"*[4] diyor.

1. İlim bir hâldir, yani bir idrak ve kavramdır. Burada hâl'den maksat sabit değil, değişen ve yerini başkasına veren veya unutulup giden bir durumdaki anlayış, kavrayış ve idraktir.

2. İlim, malum anlamında anlaşılır ve buna Türkçede *'bilgi'* demek mümkün olur. Böylece ilim, bilmek olarak mastar anlamından malum yani bilinen anlamında kullanılmış olur. Hatta dilimize yerleşmiş olan *"çok malumatlı"* (çok bilgili) tabiri bundan doğmuştur.

3. İlim bir melekedir, uzun çalışmalar sonunda insanın kazandığı ve kendine mal ettiği bir ilkeler, prensipler, kanunlar bütünlüğüdür, insanda mevcut olan ilmin, ilkelerine ve kanunlarına göre cüzi meselelere ve malumata, bilinen nesnelere tasarruf etme yetkisi, gücü ve niteliğidir.

Bilgi her devirde önemli olmuştur, ama özellikle çağımızda gerek fert olarak insanın hayatında, gerekse sosyal sistemlerin temelinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bilgi kuvvettir, güçtür; hem düşüncede kuvvettir, hem uygulamada kuvvettir. Özellikle tabii (doğal) kuvvetleri ve teknolojinin desteğini aldıktan sonra, bilginin kuvveti ve gücü zamanımızda daha da artmıştır.

Bilimler özellikleri itibarıyla bazı ortak yönler gösterirler. Ortak yönler farklı noktalarda düşünülebilir. Ancak makaleye sınır koymak açısından belirli alanlar dikkate alınmıştır. Bu çalışmada; bilimlerin ortak konusunu teşkil eden varlık alanları, metotları ve sınıflandırması olmak üzere üç yönüne işaret edilmiştir.

İlmi bilgi ile felsefi bilginin ortak alanları ve farkları vardır: İlim ve felsefe bilgi üretir; her ikisi de ürettiği bilgilerin doğru yargılarına, kesin sonuçlarına ulaşmayı hedeflerler; bu anlamda ortak noktaları var gibi görünüyor ancak felsefenin kesin sonuçlara, kesin yargılara varması bilimlerinki gibi değildir. Felsefe ulaşılan kesin sonucu veya yargıları da sorgular. *"felsefe, cevaplar bakımından değil, daha çok sorular (niçinler) yönüyle önemli bir ilimdir"*[5] Bu bakımdan felsefe sorgulayıcıdır. *"Onun ortaya attığı sorular sayesinde pozitif*

---

[3] Hilmi Ziya Ülken, *İlim Felsefesi,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, s. 3, vd; İsmail Yakıt - Nejat Durak, *İslam'da Bilim Tarihi,* Tuğra, Matbaası, Isparta, 2002, s. 13 vd; Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996, s. 18 vd; Ömer Demir, *Bilim Felsefesi,* Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s. 15; Ayrıca bkz. Özlem Doğan, *Metinlerle Hermeneutik (Yorum Bilgisi Dersleri),* Cilt: I-II, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 57; Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe/Bilimde ve Felsefede Doğrulama,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986; Yine bkz. Winch Peter, *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe,* Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s. 17 vd.; Yine bkz. Mustafa Ergün, *Felsefeye Giriş, Bilim Felsefesi,* www.egitim.aku.edu.tr/bilimfelsefesi.pdf+Bilim+felsefesi&cd=2&hl=erişim tarihi, 28.09.2009; Hüseyin Atay, *Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi,* http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf, 08.04.2016, s. 2-3.

[4] Hüseyin Atay, *Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi,* http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf, 08.04.2016, s. 5-6 vd.

[5] Nihat Keklik, *Felsefe Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 85.

ilimler harekete geçer ve yeni bilim gerçekleri ortaya çıkabilir. Sonra tekrar bu gerçekler üzerinde felsefe tarafından yeni sorular ve yeni tartışmalar açılır."[6] Keklik'e göre *"felsefenin tahrik edici (harekete geçiren) bir gücü vardır."*[7] Bernard Russel da, felsefe cevap vermek için değil soru sormak için var olduğunu belirtiyor. Keklik ise *"felsefe, özellikle sorular yönünden önemlidir"*[8] diyor. Bilimlerin insanlara pratik faydaları olduğu hâlde, felsefenin bu şekilde pratik faydasından söz edilemez. İnsandaki anlama ve bilme merakı onları felsefeye yöneltmiştir. Keklik Hoca *"hikmet binası"* teorisiyle ilimlerin tanımını ve meydana gelişini şu şekilde açıklıyor:

> *"Aynı cinsten bilgilerin bir araya gelmesine ilim denir. Bu, âdeta birbiriyle bağlantı kurularak dört duvarın bir oda meydana getirmesine benzetilebilir. Eskiden bu yana, ne kadar ilim meydana getirilmişse, hikmet binasındaki odaların miktarı da o kadardır. İlimlerin arasındaki münasebet dâhi, yan yana iki oda arasındaki müşterek duvar gibidir."*[9]

Başlangıçta bütün bilimler felsefenin içindeydi. Filozof, her bilim konusunda bilgi sahibi olan, bütün bilgileri sentez ederek hayat görüşüne ulaşmış olan kişi idi. Hemen her konuda kitap yazan ve bu kitapları o bilim alanlarında otorite kabul edilen Aristoteles, bu filozof tipine bir örnektir. Bilimsel bilgi geliştikçe, zamanla bilim dalları felsefeden *"bağımsızlıklarını"* ilan ettiler. Daha önce *"Doğa Felsefesi"* denen Fizik, arkasından Kimya, Biyoloji ve diğer fen bilimleri tek tek felsefeden ayrıldılar. Sosyal bilimler de zamanla felsefenin etkisinden çıkmışlardır. Bu ayrılmalar, felsefenin konusunu hızla daraltti, hatta ayrılmalar sırasında felsefeye karşı düşmanca tavır takınıldı. 19. yüzyılda bilim ile felsefe arasında âdeta bir uçurum meydana geldi. Felsefenin varlığı bile tehlikeye düştü. O zaman filozoflar bilimlerin sınıflandırılmalarıyla uğraştılar. Hem felsefeden kopan, hem de birbirlerinden olabildiğince uzaklaşan bilimler, bir bütün olan evreni parçaladıkları gibi, insan kafasında da bütün bir evren kavramı oluşturamıyorlardı. Bu parçalanmışlık sanayi dünyasına, toplum hayatına ve hatta insan şahsiyetine bile yansımıştı. Felsefe, bilimleri sınıflandırarak onlar arasındaki ortak noktaları ve bağları göstermek, bilimleri birbirlerine yaklaştırmak istiyordu. Bütün bilimler varlık alanının değişik var olanları ile ilgileniyorlardı. Bütün bilimler hedefte, metot ve bilimsel tavırda da birleşiyorlardı. Sınıflandırma bunu daha açık ortaya koyacaktır.[10]

Bilimler kendi sahalarını incelerken, hedef olarak ele aldıkları objelerin içine girmek için takip ettikleri yollarda, birbirlerine çok yaklaşırlar, hatta bu yollar çok defa ortak olan yollardır. Çünkü her bilimin araştırma hedefi olarak

---

[6] Nihat Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 05.05.1975, s. 9.

[7] Keklik, *a.g.e.*, s. 32.

[8] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul, 1978, s. 85.

[9] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 05.05.1975, s. 9.

[10] Mustafa Ergün, *Felsefeye Giriş*, http://www.egitim.aku.edu.tr/bilimfelsefesi.pdf, erişim tarihi, 13.09.2009.

ele aldığı şey, kendi sahasındaki olayların bağlı oldukları kaideleri, kanunları ve bunlara yakın olan, kalabilen prensipleri tespit etmektir. Bu her bilimde aynı ciddilik ve titizlikle, aynı kararlılıkla yapılır. Bu bakımdan hiçbir bilim, diğerinden geri kalmaz. Yalnız onların objelerine girmelerinin dereceleri, vardıkları neticeleri ve bunların hayatla olan ilgisi değişebilir. Fakat bilimler objelerine girme yolları (metotları) bakımından birbirine çok yakındırlar.

Bilimlerin ortak yönlerini;

1) Varlık sahaları bakımından,

2) Metotları bakımından,

3) Sınıflamalar (grupları) bakımından olmak üzere üç ayrı noktadan ele alınarak incelemek mümkündür.

1. Varlık Sahaları Bakımından Ortaklık

Bilimleri birleştiren esaslardan birisi varlık sahaları bakımından olan ortaklıktır. Varlık sahası, bilimlerin üzerinde araştırma yaptığı, yapabildiği sahadır. Varlık (ontik) sahası bir bütün olmakla birlikte onu ideal, real ve tarihi varlık sahası olmak üzere ayırmak ve bilimlerin bu varlık sahaları üzerinde araştırmalarını yaptıklarını belirtmek mümkündür. Bilimler genel olarak *ideal (düşünce) sahası üzerinde, real (tabiat=doğa= doğal varlık) üzerinde, insanlar üzerinde ve onların yapıp ettikleri, meydana getirdikleri ortak değerler üzerinde ve geçmişte yapılanlar üzerinde olmak üzere değişik sahalarda araştırma yaparlar.* Başka bir deyişle bilimler varlık sahalarının değişik alanlarıyla uğraşırlar.

1.1. Bilimlerin Varlık Sahası Olarak Düşünce (Fikir=Tefekkür=İdea)

Düşünce (fikir=tefekkür=idea) insana verilmiş en büyük zenginlik kaynağıdır. Tefekkür sözü Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Batı dillerinde idea olarak ifade edilmektedir. Tefekkür eden kişiye mütefekkir (Arapça müfekkir) denir. Bu söz bugün düşünür anlamında kullanılmaktadır. Keklik Hoca, hikmet binası teorisinde tefekkürü binanın planı olarak düşünmektedir.

> *"Nasıl ki, mühendis inşa edeceği binanın planını çizerken düşünür, yani o bina için tasavvurlarını sistemli hale sokar ise, aynı şekilde filozof dâhi, inşa edeceği felsefi sistemin ana çizgilerini ve gelişeceği yönleri, tıpkı onun gibi düşünür. Bu olayda mühendisin muhtaç olduğu arsa gibi, filozofun muhtaç olduğu da akıldan ibarettir. Şu hâlde açıkça görülüyor ki, tefekkür ile akıl arasında organik bir bağlantı vardır. Bunlardan birinin bulunmadığı yerde, diğeri mümkün olmuyor. Keklik'e göre "akıl âdete henüz çalışmayan (atalet) halinde bir makine gibidir. Tefekkür (düşünce) ise, bu makinanın çalışmasıdır." Şu hâlde makine ile çalışan arasında nasıl bir bağlantı varsa akıl ile tefekkür arasında da öyle bir bağlantı vardır."*[11]

Düşünce aynı zamanda yeni fikirler üretme işidir. Belli kavramlar ve bilgilerden yola çıkılarak birçok yeni ve bilinmeyen kavramlar, bilgiler veya teoriler

[11] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul, 1978, s. 24-88, 89; Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 05.05.1975, s. 14-15.

üretilmesidir. *"Tabiatıyla fikir (düşünce) üretiminde ana gaye, bilinenden bilinmeyen ulaşmaktır."*[12] Zaten insanlar tarafından bilgi üretmenin amacı da budur. Bilgi üretilirken ilerleme yapılması sağlanır; bunun için düşünmek gerekir.[13] İbn'ül Arabi, *"Tefekkür (düşünce), maddi tabiatın hükmüdür. Bu sebeple (maddi olmayan) melekler düşünmez, fakat insan düşünür. Çünkü insan maddi tabiattan olmuştur"*[14] diyor. İbn Sina (980-1037), *"fikir (düşünce) sözü ile burada, her insanın kendi zihnindeki hazır şeylerden (bilgilerden)... Hazır olmayan şeylere (yeni bilgilere)"*[15] ulaşmayı kast ediyor. Keklik Hoca ise düşünceyi aklın çalışması olarak ifade ediyor; aklın bir fonksiyonu, onun çalışması veya çalıştırılmasıdır diyor. *"Tefekkür (düşünce), "aklı şayet bir makineye benzetecek olursak, tefekkür onun çalışması gibidir. Nasıl ki, çalışma makineden ayrı olarak düşünülemezse aynı şekilde tefekkür (düşünce) dâhi, akıldan ayrı olarak düşünülemez."*[16] Düşünce, Kuran'da da defalarca zikre edilmiş ve övülmüştür. Keklik Hoca'nın tespitlerine göre 18 ayet doğrudan düşünmeyle ilgili olarak Kuran'da zikredilmiştir. *"Bir de buna akıl etmek, anlamak, ibret almak (:itibar), bakmak (:nazar) vs. gibi deyimlere -aynı maksadı taşıyan- diğer ayetleri ekleyecek olursak, (tekrarlamaları ile birlikte), 6268 ayet ihtiva etmektedir"*[17] diyor. Şu hâlde anlaşılıyor ki, düşünce ile insan, bilinen şeylerden hareket ederek bilinmeyen şeyleri hedef alıyor; yeni bilgiler, teoriler veya kurallar üretiyor. İşte bu da, felsefenin matematik ve mantığın varlık sahasını oluşturuyor. Demek oluyor ki, bilimlerin varlık sahasını oluşturan önemli alanlardan birisi bizatihi insana verilmiş olan düşünme gücüdür. Denilebilir ki, düşünme ve onun fonksiyonu olarak ortaya çıkan düşünce, bilimlerin ana temeli olan felsefe, mantık ve matematik bilimlerinin varlık sahası olarak bilimlerde öncü rol oynamıştır. Buradan da diğer bilimlerin ortaya çıkması sağlanmıştır. İlk çağlardan itibaren insanlar; düşünme gücü ile önce varlık ve var olanlar, var olanların özellikleri, niçin var olduklarını ve bunların yapıları, özellikleri, fonksiyonlarını yer ve gökyüzü ve onun şekilleri ve ayrıca hayat, ölüm konusunu düşünmüş tartışmıştır. Ayrıca düşünme, düşünebilme, bilgiyi meydana getirebilme gücü, mantık yapısı ve bunun bilgi ve bilim için önemi; matematik sayılar, geometrik şekiller; sayı ve geometrik şekillerin özelliklerini tartışmış, zamanla bunları sistemli birer bilim veya bilim parçası haline getirmiştir.

Düşünme sahasında felsefe, edebiyat, şiir, mantık ve matematik gibi bilimler varlığını sürdürmektedir. Bu bilimler sahasıyla ilgili olarak yeni teori-

---

[12] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 51.

[13] Kazım Yıldırım, *Felsefe; Kavramlar-Tarihçe-Alanlar-Problemler*, Yurt Renkleri Yayınevi, Ankara, 2011, s. 198.

[14] İbn'ül Arabi, *Futuhat*, 2/33. Aktaran: Keklik, *a.g.e.*, s. 51.

[15] M. Gojcnon, *Lexique Philosophique'd' İbn Sina*, s. 280. Aktaran: Keklik, *a.g.e.*, s. 51.

[16] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul, 1978, s. 88-89; Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 52, 53; Ayrıca bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 05.05.1975, s. 15, 16, 17.

[17] Keklik, *a.g.e.*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 89; Bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 52.

ler, yeni bilgi ve fikirler geliştirir. İnsanın bilgi, bilme gücü mantık yapısının özelliklerini ve bunun başarılarını açıklar. Matematiğin; sayı ve geometrinin ilkelerini bu ilkelerle yapılan işlemleri ve bu işlemlerin insan hayatına ve bilimlere olan katkısını tartışır. Dolayısıyla felsefe, matematik ve mantığın varlık sahası, yani bu bilimlerin üzerinde araştırma yaptıkları saha, insan düşüncesi (idea)dir.

1.2. Bilimlerin Varlık Sahası Olarak Tabiat (Doğa)

Tabiat (doğa) varlığı (sahası) üzerinde tabiat, tabiattaki canlı ve cansız varlıklar ve bu varlıkların özellikleri, hareketleri birbirleriyle olan ilişkilerini konu alan bilimler araştırma yaparlar. Başta fizik, kimya, biyoloji, jeoloji, astronomi gibi bilimler bu varlık sahası üzerinde çalışma yapar. Bu bilimlerin konusu tabiat (doğa) ve tabiat (canlı, cansız) varlıklarıdır; bu varlıkların birbirleriyle ilişkileri, etkileşimleri, özellikleridir. Tabiat bilimleri (:doğa bilimleri= tabiat, tabii bilimler) adını alan bu bilimlerin üzerinde araştırma yaptıkları varlık sahası, tabii varlık (tabiat= doğa) sahasıdır. Tabiatın kendisi, her türlü canlı ve cansız varlıkların, cisimlerin özellikleri ve tabiatta olup biten her türlü olaylar tabiat (tabii) bilimlerin konusunu oluştururlar. İnsan, canlı varlık olarak, tıpkı diğer canlı varlıklar gibi biyolojinin, sağlık bilimlerinin, psikolojinin ve antropolojinin araştırma sahası içerisindedir; bundan dolayı araştırılması gerekli bazı yönleriyle tabii varlık sahasını ilgilendirirler; biyolojik, fiziki ve psikolojik yapısı itibarıyla bazı konuları bu bilimlerin araştırma sahası içerisindedir. İnsan üzerinde başta biyoloji olmak üzere, psikoloji, sosyoloji, tıp vb. bilimler araştırmalarını yaparlar.

1.3. Bilimlerin Varlık Sahası Olarak İnsan ve İnsanların Yapıp Ettikleri (Ortak Değerler)

İnsanın yapıp ettikleri üzerinde araştırma yapan bilimler arasında Edebiyat, sosyoloji, psikoloji, her türlü ekonomik bilimler, işletme, eğitim bilimleri, hukuk; hukuk bilimleri, etik, estetik bilimleri; fiziki ve sosyal antropoloji, sosyal hizmet gibi insanla ilgili diğer uygulamalı bilimler; özetle her türlü sosyal bilimler yer alır. Buradaki her bir ilim, şimdi veya geçmişte insanların yapıp ettikleriyle, onların ortaya koyduklarıyla, değerleriyle ilgili araştırmalarını yaparak kültürel bir miras bırakır. Dolayısıyla bu varlık sahasını insanın kültürel değerleriyle, tarihi yapısıyla ve düşüncesiyle ilişkilendirmek de mümkündür. Başta sosyal antropolojinin konusunu teşkil eden insanın fizik ve kültürel yapısı; sosyal yapısından, yaşamasından ve ilişkilerinden kaynaklanan her türlü olgu ve olayların varlık sahasıdır.

1.4. Bilimlerin Varlık Sahası Olarak Tarihi Olaylar

İlimlerin üzerinde araştırma yatıkları üçüncü varlık sahası tarihtir. Tarih zaman taşır. Başka bir deyişle tarihten söz edildiğinde zaman da işin içerisine girmiş olur. Çünkü her tarihi olayın bir başlangıcı, bir zamanı ve aynı zamanda bir sonu da vardır. Tarih geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprünün kurulmasıdır. Tıpkı bir insanın doğuşu, yaşaması ve ölümü gibi. Martin Heide-

gger (1889-1976) Varlık ve Zaman isimli 1927 yılında yazdığı önemli eseriyle varlık, var olan ve zamanın ilişkisini anlatmaktadır.[18] Heidegger'e göre tarih, zaman içinde dönüşen var olanlar bütününe işaret etmektedir. Var olanların bütünüyle kastedilen ise insanlar, insan toplulukları ve onların kültürleridir.[19] Ona göre tarih, insani var oluşun özsel belirlenimleri için kullanılan bir var olan sahasıdır.[20] Bu bağlamda tarih, insanlar tarafından şimdi, geçmiş ve gelecek arasındaki yaşanmışlıkları konu alır.

Geçmişte yapılanlar üzerindeki her türlü tarihi bilimler bu varlık sahası üzerinde araştırma yaparlar. Tarihi varlık sahası soyut olmakla birlikte sözlü ve yazılı bilgi ve belgelerden oluşur. Tarihi bilimleri; insan bilimleri tarihi ve tabiat bilimleri tarihi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İnsan bilimleri tarihi, insanın kendisi ve yapıp ettikleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu her türlü başarı veya başarısızlığın varlığıyla ilgili bilgilerden oluşan bilimlerdir. Genel anlamda tarih olmak üzere; medeniyet, sanat, edebiyat tarihlerinin varlık sahasını oluşturur. Mesela insan başarıları ve başarısızlıklarından oluşan genel tarih, genel medeniyet tarihi bu kategoriye girer. Ayrıca değişik millet-lere ait her türlü insan yapıp ettiklerinin tarihi de bu alanda değerlendirilir. Mesela Türk medeniyeti tarihi, Türk edebiyat tarihi gibi. Tabiat bilimleri tarihi ise; tabiatın kendisi ve hareketlerinden ortaya çıkan varlık olaylarının bilgilerinden oluşan tarihi bilimlerdir. Mesela yeryüzü jeolojik hareketleri, her türlü deprem olaylarının oluşturduğu varlık sahası ve bu sahanın verileriyle oluşan tarihi bilimler bu alanı ifade eder.

Şu hâlde, bilimler varlık bakımından ortak özellikler taşırlar. Bu ortak özellikler aynı zamanda bilimleri birbirine bağlayan, onları birbirinden tam mânâsıyla ayırt edemeyen bağlardır. Çünkü bütün bilimler birbirlerinden az veya çok istifade ederek kendi sahalarını araştırırlar. Bu konuda daha geniş bilgiye sahip olmak için ilkçağlardan beri yapılan bilimlerin sınıflandırılmasını (tasnifini) gözden geçirmek yerinde olacaktır.

2. Metotları Bakımından Ortaklık

Metot takip edilen yol demektir. Her ilim adamı belirli bir yol takip ederek sahasını oluşturan bilgileri tespit etmeye çalışır. Filolog, bir dilin tarih boyunca geçirdiği değişmeleri, vokal kaymaları, harf değişmeleri vb. olayları göz önünde bulundurarak, burada sabit kalan belli kaide ve kanunlara varır. Fizik bilimi ile uğraşan fizikçi de aynı şekilde tabiat olaylarının esaslarını incelerken, bundan daha farklı hareket etmez. Çünkü fizikçi de, filolog da kendi sahalarını ilgilendiren olayların ortak temellerini araştırır. Mümkünse bunları meydana getiren şartları tespit eder ve bir kere bu şartlar tespit edildikten sonra, aynı şartların her zaman aynı sonuçları meydana getirebileceğine hükmeder. Beklenilen gerçekleşmediği zaman ilim adamı, hatalarını araştı-

[18] Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, (çev. Kaan H. Öktem), Bahçeşehir Üniversitesi, Agora Kitaplığı Yayını, İstanbul, 2008, s. 452.

[19] Heidegger, *a.g.e.*, s. 402.

[20] Heidegger, *a.g.e.*, s. 352, 402.

rır. Yalnız fizikçi tabiatta olup-biten olayları laboratuvarlarından suni olarak meydana getirebilir. Bunları istediği şekilde, istediği kadar tekrar etme imkânına sahiptir. Hâlbuki filolog (dilci) bunu yapamaz. Çünkü filolog, dil ile istediği gibi oynayamaz, onun daima beklenmesi lazımdır. Yani dilci incelediği dil olaylarının bir dilde nasıl meydana geldiğini tespit etmek için, dil üzerinde denemeler yapamaz ve bu olayların nasıl olup-bittiğini suni olarak meydana getiremez. Bu sebepten dolayı filolog varmak istediği neticeye suni olarak varamaz. Aynı şey, tarihçi için de geçerlidir. Tarihçi bilgilerini belgelerden yaşanmış olaylardan çıkarmak zorundadır, tabiat ilimlerinde olduğu gibi bu olayları, deneme maksadıyla laboratuvarda suni olarak meydana getiremez.

Fakat deney metodunun bu bilimlere uygulanmaması, yani lisan olaylarının suni olarak denenmemesi, bu bilimlerin tamamıyla başka olduklarını göstermez. Yürünen yolların ve bilginin kazanıldığı varlık sahalarının birbirinden farklı olduğunu, değişik şekiller gösterdiğini ifade eder. Bu fark, bu değişiklik, asli bir fark, bir değişiklik değildir.

Bu açıklamalar, bilimlerin ortak noktalarından birisinin kullandığı metotlar olduğunu göstermektedir. Fizikçi, dilci veya tarihçi, varlık sahalarını incelerken, aynı tarzda hareket ederler; üçü de kendi sahalarında, araştırmalarına yön verecek planlardan (hipotezlerden) hareket ederler. Her üçü de araştırmalarında adım adım ve hiçbir atlama ve sıçrama yapmadan ilerlemek zorundadırlar. Her üçü de elde ettikleri bilgileri ölçüye, tartıya vurmak mecburiyetindedirler. Ancak her üçünün başvurdukları bu ölçü ve tartıya aracı olan şeyler değişir. Mesela; tarihçi insan olaylarını, başarılarını tespit eden belgelere (vesikalara); filolog (dilci), dilin yapısına ait gramer olaylarına; fizikçi ise tabiat olaylarına başvurur. Fakat ölçü ve tartının önemi her üç bilim için de aynıdır.

3. Sınıflandırmaları Bakımından Ortaklık

Eski çağlardan beri bazı düşünürler kendi sistemlerini ve bilim anlayışlarını ortaya koymak üzere, zamanlarında mevcut olan bilimleri belli gruplar halinde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalar bilimler arasındaki ortak noktaları tespit içindir. Bilimleri sınıflandırma, başlangıçta felsefeyi uğraştıran önemli bir problem iken, günümüzde eski önemini kaybetmiştir. Bazı filozoflar farklı temellerden yola çıkarak farklı bilim tasniflerine ulaşmışlardır. Bilim sınıflandırmasını ilk defa yapan düşünür Aristo (384-322) dur. Sonraki yıllarda Aristo'nun tasnifini dikkate alarak sınıflandırma yapan düşünürler olmuştur. Mesela Meşşâî ekolünden Farabi (870-950) ve İbn Sina (980-1037) bilimler sınıflandırmasını birbirine benzer şekilde yapmışlardır (bkz. burada Farabi ve İbn Sina; ilimlerin sınıflandırması). Ayrıca bu düşünürlerin bilim sınıflandırması Aristo'nun sınıflandırmasıyla da benzerlikler göstermektedir. Bilimi önce iki ana kategoriye ayırmışlardır: Teorik ve pratik bilimler. Bu dönemlerde bilim felsefe ayrışması bulunmadığı için, esas olan felsefedir. Diğer bilimler felsefeden bağımsız değildi. Teorik felsefe (veya *nazarî felsefe*); metafizik, matematik ve fizik bilimlerini içerirken, pratik felsefe (veya *amelî felsefe*);

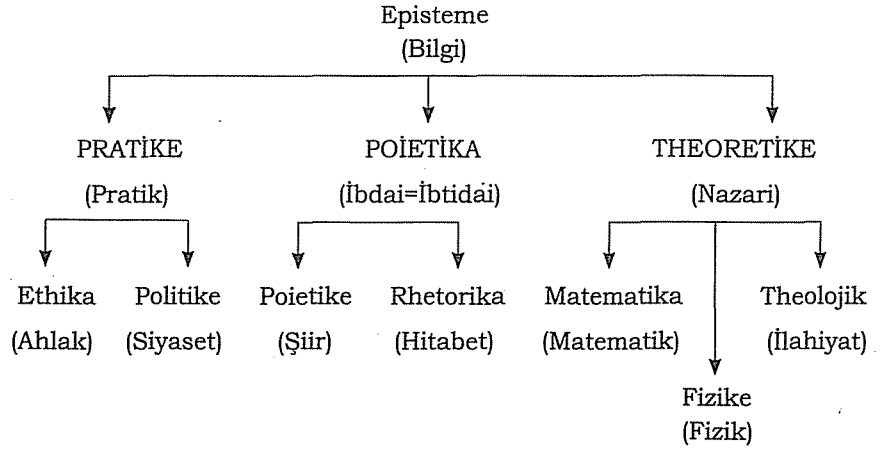
ev yönetimi, siyaset bilimi ve ahlâk bilimini kapsamıştır. Her iki bilim grubu da felsefenin içindedir.[21]

3.1. Aristotales'in Bilimleri Sınıflandırması

Bilimlerin tasnifiyle uğraşan ilk düşünür Aristo'dur (Aristotales, 384-322). En temel bilimin episteme (bilgi=felsefe) olduğu, bilimlerin ise genel olarak üç ana kategoride toplanabileceğini savunmuştur (bkz. Şekil, 1). Bu üç kategori; pratike (pratik) poetike (iptidai=ibdai) ve Theoridike (nazari=teorik) bilimlerdir. Buna göre teorik bilimler kategorisinde metafizik, matematik ve fizik yer alırken, pratik bilimlerde insan fiillerinin yönetimiyle ilgili bilimler yer almıştır. Poetik bilimler kategorisinde ise, edebiyat, şiir ve retorik (hitabet, güzel konuşma) gibi bilimler yer alır.[22]

Dikkat edilirse Aristo (Aristotales) (384-322), mantığı ilimler arasında göstermemiştir. Çünkü Aristo (384-322) mantığı bilim değil, bilimlerin aleti olarak kabul etmektedir. Zaten *"organon"* kelimesi Yunancada *"alet"* mânâsına geliyor.[23] Aristotales'in (384-322) bilim tasnifi, İslam dünyasında (özellikle Farabi 870-950 ve İbn Sina 980-1037) yapılan bilim tasniflerini de etkilemiştir.

Şekil 1. Aristotales'in Bilimleri Sınıflandırması

3.2. Fârâbî'nin Bilimleri Sınıflandırması

Farabi (870-950) bu konudaki tasniflerini başlıca üç eserinde açıklamıştır:

1- Makale fi Ağraz-i Maba'det- Tabia (:Metafiziğin Maksatları Hakkında Makale).

2- Kitab el Tenbih ala Sebil es Saade (:Mutluluğun Elde Edilmesi İçin Tenbih Kitabı).

---

[21] Atay, *a.g.e.*, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf, 08.04.2016, s. 5, 6 vd.

[22] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 5.5.1975, s. 36; Ayrıca bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 95-96.

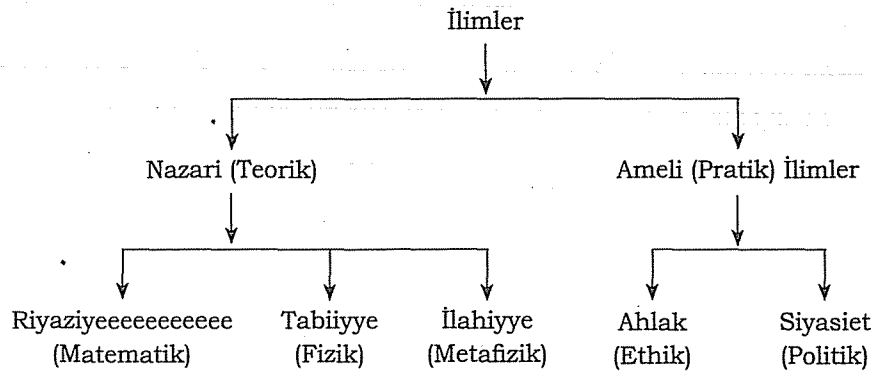
[23] Keklik, *a.g.e.*, s. 95.

3- İhsa el Ulum (İlimlerin Sayımı). Bunlardan birincisinde Farabi, ilimleri ikiye ayırmaktadır:

a) Cüzi İlimler: Tabiat (fizik, hendese, tıp ve hesap).

b) Külli İlimler: Vucüd (existence-metafizik) ve vahdet ilimleri.[24]

Bu üç eserdeki tasnifler birbirinden farklıdır.[25] (Burada sadece ilimlerin sayımı adlı eserindeki tasnifle yetinilecektir) İhsâ el-Ulum (İlimlerin Sayımı) adlı eserinde aşağıdaki şekilde sınıflandırma yapmıştır.[26]

1- Retorik (Dil İlmi): Bu ilim; kelimeler, birleşik kelimeler, kelimelerin kanunları, okumanın düzeltilmesi gibi konuları içine almaktadır.

2- Mantık İlmi: Bu da iç ve dış mantığın kanunları ile kıyas ve çeşitlerini kapsamaktadır.

3- Matematik İlimleri (Aritmetik, Geometri, Astronomi, Astroloji (Falcılık), müzik ve çeşitlerini kapsamaktadır.

4- Fizik ve Metafizik İlimler: Cisimleri inceleyen tabiat bilimi, iki âlemi inceleyen ilahiyat ilimleri gibi ilimleri kapsamına almaktadır. Fârâbî bu gruba dâhil bulunan ilahiyat ilmini; varlık, prensipler ve cisimler olmak üzere üç kısma ayırmaktadır.[27]

3.3. İbn Sîna'nın Bilimleri Sınıflandırması

İbn Sîna (980-1037) bütün ilimleri felsefe içinde dikkate alarak ve Fârâbî'yi takip ederek ilimler tasnifini yapmıştır. İlimlerin tasnifini, Reseil fil-Hikme

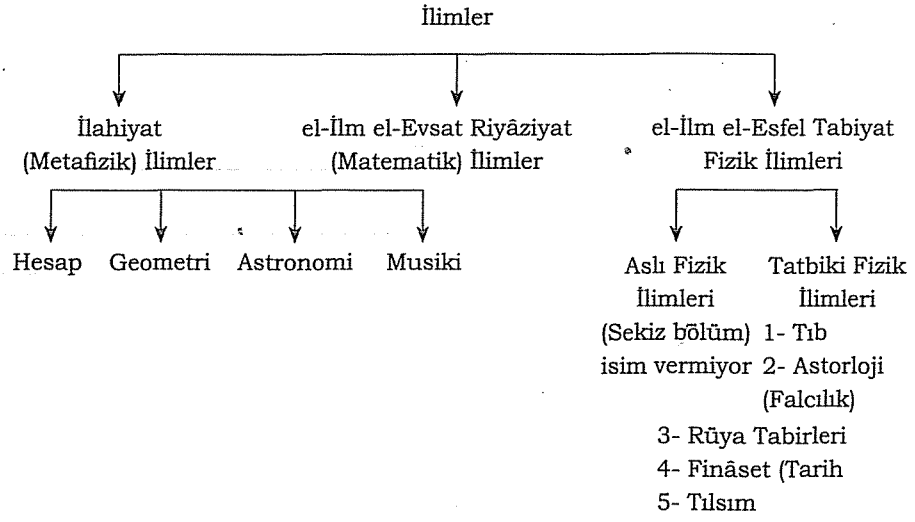
[24] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 5.5.1975, s. 37, 38, 39; Ayrıca bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 97, 98, 99.

[25] Bilgi için Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 5.5.1975, s. 36; Ayrıca bkz. Keklik, a.g.e., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 95-96.

[26] Farabi, *İhsa'ül Ulum İlimlerin Sayımı*, (çev. Ahmet Ateş), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 48-49; Hüseyin Atay, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf, 08.04.2016, s. 5, 6 vd.

[27] Bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 05.05.1975, s. 37, 38, 39; Ayrıca bkz. Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 97, 98, 99.

vel Tabiat (Felsefe ve Fizik Konusunda Risaleler) adlı eseriyle, Aksm el-Ulüm el-Akliyye (Akli İlimlerin Kısımları) adlı eserinde yapmıştır.[28]

İbn Sîna (980-1037) da tıpkı Aristo (384-322) ve Farabi (870-950) gibi ilim tasnifine mantığı dâhil etmemiştir.

3.4. Yeni Çağdan Bazı Örnekler

Burada üç Alman düşünürün yaptığı bilim sınıflandırmasında söz edeceğiz: Wilhem Dilthey (1833-1911), Wilhelm Windelband (1848-1915) ve Nicolai Hartman (1882-1950). Wilhelm Windelband (1848-1915) bilimleri yöntem bakımından a priori (rasyonel) ve empirik (deneye dayalı) bilimler diye ayırıyor. Rasyonel ilimler matematik ve felsefe idi. Deneye dayanan ilimler ise ikiye ayrılıyor: tarih ilimleri ve tabiat (doğa) ilimleri. Bu son ayrım metottan ziyade konu farklılığından kaynaklanıyor. Çağdaşı Wilhelm Dilthey (1833-1911) de bilimleri metot bakımından ikiye ayırıyor: Manevî bilimler ve doğa bilimleri. Manevi bilimler anlama metodunun, doğa bilimleri açıklama metodunu kullanıyor. Dilthey, dil, edebiyat, sanat felsefe, hukuk ve bütün tarih bilimleri manevi bilimlerden sayıyor.

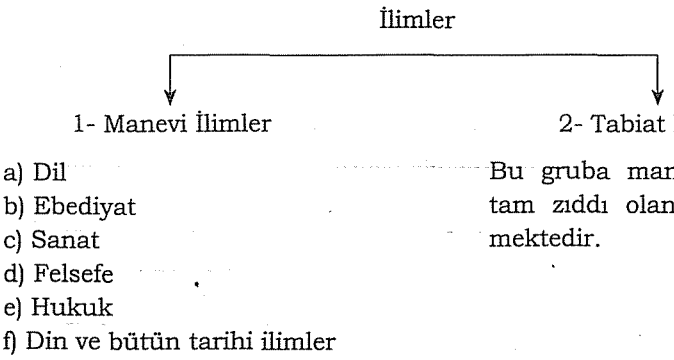
3.3.1. Wilhem Dilthey'in (1833-1911) Sınıflandırması

İlim teorisi alanında en dikkati çeken çağdaş düşünürlerden birisidir. O da, ilimleri tasnif ederken, daha ziyade metot bakımından tasnif eder. Ancak bu metot tasnifi Windelband'dan çok daha farklıdır.

Windelband ilimleri rationel ve empirik ilimler diye ikiye ayırdıktan sonra, emprik ilimleri tekrar ikiye ayırarak onları; Tabiat ilimleri, Tarihi ilimler diye belirtmiştir. W. Dilthey, Windelband'ın aksine olarak ilimleri manevi ilimler ve

[28] Keklik, *a.g.e.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul, 1975, s. 99-100.

tabiat ilimleri olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Bu iki grup yine kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılmıştır. Şöyle ki;

Dilthey'e göre manevi ilimler anlama metodu ile tabiat ilimleri ise izah metodu ile çalışırlar. Manevi ilimlerin anlama metodu ile çalışması, onların tetkik sahalarının özelliklerinden doğmaktadır. Çünkü manevi ilimler insanların ortaya koyduğu, başarılarla uğraşırlar. İnsanların başarıları olan bu sahadaki objeler belli bir mânâ taşıyan, tekrar etmeyen, tek bir defaya mahsus olan objelerdir. Manevi ilimlerin, bu varlığın karakterinde bulunan bu manayı, bu tekliği anlamaları icap eder. Oysa izah etme metodunda böyle bir durum yoktur. O gruptaki ilimler istenildiği kadar tekrar etmek ve izah etme durumundadırlar.[29]

3.4.2. Wilhelm Windelband'ın (1848-1915) Sınıflandırması

Wilhelm Windelband (1848-1915) bilimleri yöntem bakımından a priori (rasyonel) ve empirik (deneye dayalı) bilimler diye ayırıyor. Rasyonel ilimler matematik ve felsefedir. Deneye dayanan ilimler ise ikiye ayrılıyor: tarih ilimleri ve tabiat (doğa) ilimleri. Bu son ayrım metottan ziyade konu farklılığından kaynaklanıyor. Çağdaşı Wilhelm Dilthey (1833-1911) de bilimleri metot bakımından ikiye ayırıyor: Manevi bilimler ve doğa bilimleri. Manevi bilimler anlama metodunun, doğa bilimleri açıklama metodunu kullanıyor. Dilthey, dil, edebiyat, sanat felsefe, hukuk ve bütün tarih bilimleri manevi bilimlerden sayıyor. Kendisinden önce yapılan ilim tasniflerini tenkit etmiştir. Ona göre mesela tecrübeye dayanan ilimleri, manevi ilimler ve tabiat ilimleri diye ikiye ayıramayız. Çünkü tabiat ve manevi varlık zıtlık teşkil ederler. Bu sebep her ikisini aynı grup altında gösteremeyiz. Onun için manevi ilimler yerine, tarihi ilimler deyimini kullanmıştır.[30]

3.4.3. Nicolai Hartman'ın (1882-1950) Sınıflandırması (Ontolojik Sınıflandırma)

Nicolai Hartman ilimleri varlık yönüyle sınıflandırmıştır. Onun için sınıflandırmaya ontolojik sınıflandırma demiştir. Nasıl ki, varlık âlemi reel ve ideal

[29] Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 54.
[30] Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 54.

olarak ikiye ayrılıyorsa, bilimler de inceledikleri varlık sahalarına göre ayrılmaktadır. Hartmann'a göre ideal (düşünce=tasavvur) varlık sahası değişmeyen, oluş içinde bulunmayan, her türlü teknikten yoksun bir varlık alanıdır. Reel varlık sahası ise, tam aksine değişen, daima oluş içinde bulunan, teknik bakımından derece farkları gösteren bir varlık çeşididir. Real ve ideal varlık alanlarına uygun olarak ilimler de ikiye ayrılırlar.

1- İdeal varlık alanını ilgilendiren ilimler (ideal ilimler),

2- Reel varlık alanını ilgilendiren ilimler (reel ilimler).

İdeal ilimler grubuna matematik, mantık, etik gibi değerler sahasını inceleyen ilimler girer. Mesela din, sanat, dil, felsefe gibi ilimler.

Reel ilimler grubuna ise;

1- Fizik-Kimya gibi tabiat (doğa) ilimleri,

2- Biyoloji gibi canlı varlıkları konu alan ilimler,

3- Psikoloji gibi insan davranışlarını konu alan ilimler,

4- İnsan ilişkilerinden ortaya çıkan her türlü sosyal ilimler ve

5- Tarihi varlık sahasını içine alan ilmi ve teorik görüşler).[31]

Sonuç

Bilim, insanın eseridir. İnsan olmadığı yerde bilim de olmaz. Bu hüküm her bilim için geçerlidir. Dünyanın da bir başlangıcı, başlığı bir tarihi vardır. Dünya üzerinde insan eseri olan her şeyin (bilimin, sanatın, edebiyatın, tarihin vb.) de bir başlangıcı (tarihi) vardır. Ancak bu başlangıç en ilkel şekline, sıfır noktasına kadar götürülebilir mi? Bu durum sadece bilim için değil, insanın eseri olan öteki oluşumlar için de geçerlidir.

İlimler dış görünüşleriyle birbirinden ne kadar farklı görülürse görülsünler; temellerinde, mesela metotlarında, varlık sahalarında, objeleri karşısında takındıkları (metotlarında) tavırda birleşirler.

Vesikaları, eski devirlere ait kalıntıları inceleyen tarihle, dili inceleyen dil ilimleri, tabiat olaylarını inceleyen fizik-kimya arasında dış görünüşleri bakımından farklar vardır. Çünkü her birisinin araştırma yaptığı varlık sahaları farklıdır. Fakat farklılıklarına rağmen incelenen şeyler, *"var olan şeylerdir;"* var olan şeylerin bilgisini ortaya çıkarmak için belli metotlarla inceleme yapılır. Dolayısıyla dış görünüşleri itibarıyla ne kadar farklı görünürlerse görünsünler ilimler belli noktalarda ortak özellikler, benzerlikler ve birbirleriyle ilişkiler taşırlar.

Kaynaklar

ATAY, Hüseyin: *Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi,* http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf, 08.04.2016, vd.

DEMİR, Ömer: *Bilim Felsefesi,* Ağaç Yay., İstanbul, 1992.

DESCARTES, Rene: *Tabiat Işığı, Tabiat Işığı ile Hakikati Arama* (Çev. M. Karaaslan), Milli Eğitim Yayınevi, Ankara, 1945.

[31] Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

ERGÜN, Mustafa: *Felsefeye Giriş, Bilim Felsefesi,* www.egitim.aku.edu.tr/bilimfelsefesi.pdf+Bilim+felsefesi&cd=2&hl= erişim tarihi, 28.09.2009.

Farabi, İhsa'ül Ulum (*İlimlerin Sayımı,* Çev. Ahmet Ateş), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

HEİDEGGER, Martin: *Varlık ve Zaman* (Çev. Kaan H. Öktem), Bahçeşehir Üniversitesi, Agora Kitaplığı Yayını, İstanbul, 2008.

KEKLİK, Nihat: *Felsefe Bakımından Metafor, Felsefe Arkivi,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 25, İstanbul, 1984.

KEKLİK, Nihat: *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin: *Felsefeye Giriş,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

ÖZLEM, Doğan: *Metinlerle Hermeneutik* (Yorum Bilgisi Dersleri) Cilt: I-II, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.

POPPER, Karl Raimund: *Bilimsel Araştırmanın Mantığı,* (Çev. İlknur Aka, İbrahim Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

PRİCE, Derek J. De Solla: Little Science, Big Science, Colombia University Press, London, 1972.

URAL, Şafak: *Pozitivist Felsefe / Bilimde ve Felsefede Doğrulama,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: *İlim Felsefesi,* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1969.

WİNCH, Peter: *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe,* Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

YAKIT, İsmail - DURAK, Nejat: *İslam'da Bilim Tarihi,* Tuğra Matbaası, Isparta, 2002.

YILDIRIM, Cemal: *Bilim Felsefesi,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996.

YILDIRIM, Kazım: *Felsefe; Tarihçe, Alanlar, Problemler,* Yurt Renleri Yayını, Ankara, 2013.